

ФІЛОСОФІЯ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розглядається постмодерністська модель влади, її філософські витоки та риси.

Вступ

Постмодернізм, як особлива форма філософської рефлексії, пропонує свій погляд на сучасність (постсучасність). Влада, знання, виробництво, характер соціальних зв'язків, мова – все це набуває нового змісту, нового соціально-культурного статусу. Таке нове розуміння соціальної реальності її складових формує особливий постмодерністський дискурс, точніше постмодерністські дискурси, основним з яких є дискурс влади: відносини навколо влади, відносини, що формують владу.

Дискусію про природу, ціннісні засади та парадокси влади та владних відносин можна назвати однією з центральних в історії розвитку філософії, політології, соціології. Одним з найбільш мобільних та продуктивних регуляторів соціальних відносин була і залишається політика, осереддям якої є, безперечно, влада, якій властиві ті механізми, що надають змогу цілеспрямовано управляти суспільними процесами, мобілізуючи громадян як членів соціуму, котрі усвідомлюють свої взаємні права й обов'язки по відношенню до держави. Влада за цих умов може і повинна виступати одним з найефективніших оптимізаторів суспільного життя, досягнення його найвищої мети – загального (спільного) блага.

Сутність влади, її складові в епоху постмодерну суттєво змінилися, ці зміни торкаються всієї структури суспільних змін. У центрі цих змін знаходиться суспільство і особистість, як об'єкт, на який ця Влада скерована.

Постмодерністська модель влади має багато варіантів від М. Фуко до фемінізму. Поліваріантність дискурсів влади в постмодернізмі передбачає вирішенні завдань системного характеру. Метою даного дослідження є виявлення основних постмодерністських моделей влади, їх витоків та специфічних рис.

Аналіз досліджень і публікацій

У дослідження сучасних концепцій влади великий внесок зробили французькі політологи та соціологи, серед яких Р. Арон, Ж.-К. Білльє, П. Бурдьє, Ж. Бюрдо, М. Крозье, А. Турен, Ж. Рюс, М. Фуко та ін.

Теоретична рефлексія стосовно трансформаційних процесів сучасності представлена досить широко. Західні дослідники (М. Алле, З. Бауман, У. Бек, В. Вінценц, Дж. Гелбрейт, Дж. Кейнс, П. Козловські, Дж. Колінгвуд, Дж. Сорос, А. Тоффлер, С. Хантінгтон, Ф. Фукуяма та ін.) та російські вчені (В. Іноземцев, М. Колесов, В. Медведєв, Ю. Осіпов, Ю. Яковец та ін.) прагнуть розкрити природу сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Дослідження постмодерну як новітнього філософського феномену знайшло відображення у роботах вітчизняних філософів: Н. Автономової, І. Ільїна, С. Куцепал, В. Личковаха, В. Лук'янця, В. Ляха, Н. Мотрошилової, В. Огорокова, В. Подороги, М.

Рикліна, М. Савельєвої, О. Соболю, Г. Тульчинського, О. Хоми, І. Цехмістро, В. Ярошовця тощо.

Основна частина

М. Вебер визначив владу, як «будь-яку можливість індивіда проводити всередині даних соціальних відносин власну волю навіть всупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість заснована» [1]. Х. Арендт у праці «Джерела тоталітаризму» відзначає, що влада – це багатостороннє, тотальне спілкування, а не власність або властивість окремого політичного суб'єкта, пов'язане з необхідністю організації узгоджених суспільних дій людей, заснованих на перевазі публічного інтересу над приватним. Німецький філософ Юрген Хабермас, спираючись на розроблену ним «теорію комунікативної дії» і концепцію комунікативної раціональності, у праці «Фактичність і значимість» запропонував модель досконалої демократичної процедури щодо досягнення легітимності влади. Модель Ю. Хабермаса спирається на ідеал співдружності вільних і рівних індивідів, які у політичній комунікації визначають форми свого спільного життя і демократична самоорганізація громадян виглядає як нескінченний процес, постійна процедура формування думки й волі народу на засадах поєднання політичної автономії кожного індивіда і справжнього суверенітету народу.

Влада епохи постмодерну постає центральним поняттям політичної науки, про це влучно говорив французький мислитель М. Фуко наголошуючи «що теорія влади як основа глобального політичного аналізу ще не створена, а будь-які прояви влади і сьогодні залишаються чимось таємничим, прихованим, непізнаваним, навіть демонічним» [2, с. 206].

Влада являє собою соціальний інститут, тому що вона має нормативно-ціннісну основу та існує як смислове поле незалежно від суб'єктивного фактора. Влада суб'єктивована в організаційній свідомості людини, а також об'єктивована у системах державних та недержавних органів. Засадничими при цьому визнаються відносини «командування – підкорення» на мікро-, макро- та мегарівнях.

У Енциклопедії постмодернізму знаходимо наступне визначення влади: «влада – синтез сил і відносин, не особиста власність, а різновид безособистісної свободи або творчих можливостей загалом. ... Постмодерне уявлення про Владу розуміє її як розподільчу мережу, позбавлену меж (віртуальну), позбавлену центру, кореневищну, іноді безладну, ..., іноді без лідера, або з тимчасовим лідером» [3, с. 73].

Найважливішим і найдієвішим способом завоювання влади в усі часи вважалось насильство, на цьому наголошував ще Н. Макіавеллі, ця теза детально обґрунтовувалася у марксистській філософії, а Мао Цзедун взагалі проголосив, що рушниця поро-

джує владу. Х. Аренд говорячи про насилля, підкреслює думку, що влада це не просто здатність людини діяти, але діяти спільно, т. б. влада не належить особистості, а виключно групі індивідів, до того часу, допоки вони зберігають свою єдність. Завдяки комунікативній природі людини, влада інспірує відносини владарювання та підкори.

Інший французький дослідник Ж. Баландьє звертає увагу на зв'язок між владою та соціальною нерівністю. «Влада, якою б функціональною вона не була, завжди вносить асиметрію у сферу суспільних відносин. Якби останні базувалися на ґрунті повної взаємності, суспільна рівновага була б автоматичною і влада була б приречена на загибель. Але справа виглядає зовсім по іншому, абсолютно гомогенне суспільство, де взаємовідносини між індивідами і групами виключали б будь-яку протилежність і будь-який розрив, видається неможливим. Влада посилюється разом з посиленням нерівностей, які є умовою її прояву на тій самій основі, на якій вона є умовою їх підтримання у діючому стані» [4, с. 45].

Виходячи з цієї тези Ж. Баландьє, можна зробити висновок, що сила, яка передбачає зазначену асиметрію, обов'язково має враховувати здатність людей до певних маневрів та наявність нерівного обміну між людьми, вона відображає і передбачає певну ієрархію суспільства як вираження соціальної нерівності і асиметрії влади.

Проте у другій половині минулого століття акценти у проблемі співвідношення влади і насилля дещо зміщуються, репрезентуються нові способи досягнення та утримання влади, найбільш дієвою оголошується така влада, котра отримує вільне визнання вільною людиною, ця влада залишає гвинтівки та штики і прагне до зваблення за допомогою ЗМІ, реклами, релігії тощо. Розробляються владні стратегії з урахуванням таких складових, як свобода вибору та дій, психологічний стан суспільства, настрої виборців тощо.

Влада епохи постмодерну зливається з технологіями мас-медіа. Особливий статус ЗМІ фіксується у вислові «четверта влада». Ми спостерігаємо формування нового владного інституту. Влада – це не тільки політичні та адміністративні інституції, це злиття влади і знаку. Знак представляється як симулякр, що об'єднує в собі означуване і означуюче.

Ж. Бодріяр говорить про втрату «реальності» в епоху постмодерну. Їй на зміну приходять «гіперреальність», в якій знаки більше не обмінюються на «означуване», а замикаються самі на собі, перетворюючись тим самим на симулякри. Таким чином симуляція виступає тотальною практикою постмодерного світу.

Зауважимо, що коли Ж. Бодріяр уперше сумістив поняття влади та симулякра, він отримав ту соціально-політичну реальність, в якій існує постмодерна культура. «Нові види інформаційної комунікації, пов'язані з перебудовою знакової системи, суттєво змінили спосіб реалізації владних настанов, де симуляція виступає основою діяльності. ... Ситуація складається таким чином, що засоби масової інформації перестають відображати дійсність, ними створюються образи та симулякри, які і визначають реальність нашої культури, або, користуючись тер-

мінологією Ж. Бодріяра, гіперреальність, де відтворюється симуляція комунікацій, яка виявляється більш реальною, ніж сама реальність» [5].

Постмодерна традиція (М.Фуко, Ж.Дерріда, Х.Гадамер, Ж.Дельоз та ін.) демонструє стійку увагу до політики і влади, утілюючи це в особливих категоріях і поняттях. Постмодернізм розвиває думку Ф. Бекона, що «знання є владою», і пов'язує це зі «світорятувальними» утопіями побудови нового світу, які формують в деяких людях нечувану «волю до влади» [6].

Однією з центральних тем постмодерністських розмислів, як зазначалося, є проблема співвідношення понять «влада» та «знання», оскільки будь-яка влада потребує знань і будь-які знання покладаються на існуючі владні відносини та посилюють їх, істина не є відокремленою від соціальних конструкцій, навпаки, вона є їх частиною.

У генеалогії влади М. Фуко обговорював яким чином керують собою та іншими за допомогою знання. Він проводив аналіз того, яким чином знання породжує владу, яка визначає особистість як свій об'єкт впливу, а потім за допомогою знання керує цими об'єктами. М. Фуко вважав, що історія коливається від однієї системи владарювання, що спирається на знання, до іншої.

У сучасних умовах влада розсіюється і носить дифузний характер, створюються різноманітні форми розподіленого владарювання, реалізуються мікростратегії влади, тобто скоординовані дії, які здійснюються індивідами і націлені на досягнення певного результату, аналіз яких також знаходимо у творчості М. Фуко.

М. Фуко намагається переосмислити основні постулати модернізму. Він піддає глибокій критиці існуючу концепцію суб'єкта, згідно з якою останній тлумачиться як субстанція, абсолютно протилежна довоколишньому щодо неї матеріальному світові. Як і більшість філософів-постмодерністів, М. Фуко відмовляється сприймати суб'єкт як істоту, у якої свідомість, природа, суть вічні, незмінні, позаісторичні і не залежать від будь-яких релігійних, політичних та культурних практик. Мислитель прагне зрозуміти суб'єкта як результат різних дискурсів, які розгортаються у життєвому світі у кожний історичний період.

У процесі такого переосмислення М. Фуко формулює настанови, далекі від традиційних для західноєвропейської «історії ідей», відмовляється від пошуків загальних метафізичних принципів, під які можна було б підвести усі події, починає застосовувати концептуальні засоби, що дозволяють виявляти взаємодії між різними типами практик, наприклад, економічними та політичними. Він піддає критичній ревізії поняття «наука», «філософія», «історія», «розвиток» тощо.

У сучасному постіндустріальному суспільстві людина як суб'єкт або зовсім виводиться за межі філософського розгляду, або ж трактується як щось залежне, похідне від співбуттєвості різноманітних автономних соціально-культурних практик. На думку М. Фуко, гідною спадкоємицею філософії має стати його «генеалогія», яка осмислюється як своєрідна філософська історія. Головна її мета – дослідження «історії об'єктивностей» або критика фундамента-

льних, універсально-загальних ідей. Генеалогія прагне піддати деструкції, розхитати єдність тих самоочевидних ідей, з яких метафізики та соціологи звичайно починають свої доказові аргументації; зруйнувати єдність у визнанні «безперечних даних» і об'єктів, що «безпосередньо сприймаються»; показати, що усі ці «самоочевидні» ідеї, об'єкти, дані є «проблематичними продуктами, які характеризуються внутрішньою гетерогенністю». Проте, на відміну від творців модерністської філософії, цю гетерогенність М. Фуко розуміє у поняттях історично мінливих відносин влади.

Французький вчений стверджував, що при побудові теорії влади потрібно буде владу завжди описувати як певну річ, що виникає у певному місці та у певний час, а з цього вже робити висновки та реконструювати її генезу. Однак, якщо влада являє собою сукупність відкритих відношень, тоді проблема має полягати в тому, щоб озброїтися такою мережею аналізу, яка б уможливила вивчення відносин влади.

М. Фуко переконаний, що при аналізі влади потрібно використовувати принцип «номіналізму», він пише: «Варто бути номіналістом: влада – це не якийсь інститут чи структура, не якась певна сила, якої хтось був би наділений: це ім'я, яке надають складній стратегічній ситуації у даному суспільстві» [7, с. 193].

Як бачимо, М. Фуко переконаний у тому, що влада характеризується наявністю множини мікровлад, охарактеризувавши які можна відповісти на питання про сутність влади.

Зазначимо, що М. Фуко у своїх працях розглядає владу як подвійне заперечення, влада у його концепції не має сутності, а є пануванням, тому не може мати єдиної дефініції. «Влада не є субстанцією. Вона не є містичним атрибутом, витоки якого потрібно знайти. Влада – це особливий тип відносин між індивідами. І ці відносини є специфічними: інакше кажучи, влада не має нічого спільного з обміном, виробництвом і комунікацією, навіть якщо і пов'язана з ними. Відмінна риса влади полягає в тому, що деякі люди можуть більш або менш повно визначати поведінку інших людей, але ніколи повністю або за допомогою насилля. Закута у кайдани і переможена людина підкорена силі, яка впливає на неї, а зовсім не владі» [8, с. 444].

Влада у розумінні М. Фуко не є чимось таким, чим володіють, або що здобувають ізольовані суб'єкти. Влада – це «поле» взаємин, де суб'єкти від самого початку усвідомлюються і як похідні продукти влади, і як її агенти. Згідно з М. Фуко, модерністські особливості влади розуміються неадекватно, коли вони розглядаються як суттєво негативні, тобто як привілейовані зразки соціального порядку, що розташовані у верховному центрі і забороняють дії тих, хто перебуває знизу або на периферії. Влада аж ніяк не зводиться до функції придушення, репресії. Різні типи влади породжують і саму реальність, і об'єкти пізнання, і «ритуали» їх осягнення. Влада, наполягає М. Фуко, є водночас і суттєво позитивною, і продуктивною. Вона не лише пронизує усі клітинки, усі периферійні ділянки соціального організму, але є важливим елементом соціальної прак-

тики, соціальної інституції, соціальних відносин.

М. Фуко визначає три фактори, які, необхідні для влади – нагляд, нормалізуючі дії та контроль, завдяки яким здійснюється моделювання людської множинності.

Ураховуючи все вище наведене, виявляється важливою досить розлога дефініція влади, запропонована М. Фуко. «Владою я називаю не «Владу» як сукупність інститутів і апаратів, які б гарантували підпорядкування громадян в якійсь державі. Під владою я також не розумію такий спосіб підпорядкування, який би на протигагу насиллю мав би форму правил. Нарешті, я не маю на увазі і всезагальної системи володарювання, яка б здійснювалася одним елементом (чи групою) над іншим, результат дії якої через певні послідовні відгалуження пронизав би все соціальне тіло.... Під владою, мені здається, перш за все слід розуміти множинність відносин сили, які іманентні тій сфері, в якій вони здійснюються» [9, с. 191 – 192].

Одним з основних моментів у концепції влади М. Фуко є утвердження необхідності критики «логіки влади та владарювання». Влада у тлумаченні М. Фуко має наступні ознаки: дисперсність, дискретність, суперечливість, всюдисущність та обов'язковість прояву, завдяки цим ознакам влада постає як активно діюча надособиста сила. Специфіка розуміння влади полягає в тому, що вона проявляється як «влада наукових дискурсів над свідомістю людини», оскільки знання, що отримується наукою, само по собі відносно, отже (з точки зору «всезагальної істини») воно ніби то є сумнівне, і це знання нав'язується людині у вигляді «беззаперечного авторитету», що примушує людину мислити готовими, заданими поняттями та схемами.

Висновки

Соціально-філософський аналіз влади та її структури в добу постмодернізму дозволяє розрити динаміку взаємозв'язку масової свідомості з притаманним даному типу суспільства типом інтелектуалізму, виявити домінуючу тенденцію розвитку поняття влади, що полягає у визнанні впливу знаково-символічних систем на характер сучасного трактування влади.

Характерною рисою нових політичних практик, згідно постмодернізму, є не тільки переважаюча орієнтація на вузькі політичні норми й інтереси, а й повна їх замкненість у політичному вимірі.

У сучасних умовах постмодерністської реальності стає практично неможливим для втілення прагнення представників влади створити цілісну уніфіковану систему управління суспільними процесами, оскільки влада поступово втрачає попередню соціокультурну базу – людей, готових на будь-які жертви заради втілення волі, що виходить з єдиного центру. В епоху постмодернізму неможливими стають стандартизація, масовізація суспільства. Постмодерністська суспільно-політична реальність разом з негативними відкидає й такі, притаманні попереднім часам феномени, як усталена ціннісна орієнтація (політичного лідера, еліти, влади), прагнення досягти кінцевої мети політики.

Підсумовуючи, можна сказати, що влада в пост-

модерністській філософії існує в контекстуальному просторі знання, виробництва, характеру соціальних зв'язків, мови. Всі ці поняття у епоху постмодерну набувають нового трактування, іншого соціально-культурного статусу. Разом вони створюють особливу інтерпретацію соціальної реальності і її складових. Влада стає всеохоплюючою і разом з тим невидимою: вона повсюди і разом з тим ніде.

Список літератури

1. Бурлацкий Ф. М., Галкин А. А. Современный Левиафан: Очерки политической социологии капитализма. – М., 1985. С. 18.
2. Власть. Очерки современной политической философии Запада / [под ред В. В. Мшвениерадзе]. – М. : Наука, 1989. – С. 206 – 255.
3. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста, В. Тейлора ; [пер з англ. В. Шовкун]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.

Т. А. Пода

ФИЛОСОФИЯ ВЛАДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЭПОХУ ПОСТМОДЕРНА

В статье рассматривается постмодернистская модель власти, ее философские истоки и специфические черты.

T. Poda

THE PHILOSOPHY OF POWER RELATIONSHIP IN POSTMODERN PERIOD

The article analyses the postmodern model of power, its philosophical basis and specific features.

4. Баландые Ж. Политическая антропология / Ж. Баландые ; [пер. с фр.]. – М. : Научный мир, 2001. – 204 с.

5. Емелин В. А. Технология симуляции в постмодернистской политике [Электронный ресурс] / В. А. Емелин. – Режим доступа : <http://emeline.narod.ru/policy.htm>

6. Герасіна Л. М. Влада і політика у постмодерному дискурсі [Електронний ресурс] / Л. М. Герасіна. – Режим доступу :

http://www.rusnauka.com/8_NPE_2007/Politologia/20969.doc.htm

7. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко ; [пер. с франц.]. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.

8. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек ; [пер. с нем.]. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 752 с.

9. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко. – М. : Ad marginem, 1999. – 460 с.